RENE DEKARTNING “BIRINCHI FALSAFA” ASARIDA FALSAFIY QARASHLARI

Farangiz Axmedova
Toshkent davlat Sharqshunoslik universiteti Sharq falsafasi va madaniyati mutaxassisligi magistranti

ANNOTATSIYA

Falsafiy fikr rivojida ham uning hissasi katta bo‘lgan. Dekart o‘z falsafiy qarashlarida dualist bo‘lgan. Uning fikricha, olamning asosini - nomoddiy va moddiy substansiya tashkil etadi. Har ikkisini oliy substansiya - Hudo yaratgan. Lekin, inson aqli uni bilishga ojizdir deb hisoblagan. Dekart falsafa tarixida o‘ziga hos o‘rin qoldirgan faylasufdir.

Kalit so‘zlar: Rene Dekart, falsafa, matematik, ong, materiya, moda, atribut, shubha, fikrlash, tasavvur.

RENEE DECARTE'S PHILOSOPHICAL VIEWS IN THE FIRST PHILOSOPHY

Farangiz Akhmedova
Tashkent State University of Oriental Studies, Master of Oriental Philosophy and Culture

ABSTRACT

He was also instrumental in the development of philosophical thought. Descartes was dualistic in his philosophical views. According to him, the basis of the universe is intangible and material substance. Both were created by a higher substance, God. However, the human mind thought it was incapable of knowing. Descartes is a philosopher who has left a special place in the history of philosophy.

Keywords: RENE Descartes, philosophy, mathematics, mind, matter, fashion, attribute, doubt, thinking, imagination

KIRISH

Rene Dekart (1596-1650yy.) - fransuz faylasufi, matematik va tabiatshunos olim. Asarlari: «Metod haqida mulohazalar», «Metfizik iikr-mul ohazalar », «Dastlabki falsafa», «Aqlni boshqarish qoidalari». Ta’limoti: U matematika (analitik geomet- riya), tabiatshunoslik sohasida bir qancha kashfiyotlar qilgan. Xususan,

to‘g‘ri bur- chakli koordinatalar tizimi, optikada numing sinish qonuni, mexa- nikada inersiya qonuni Dekart nomi bilan bogiiq. U o‘z tadqi- qotlarida matematika metodini qoilagan. Dekart falsafasining g‘oyaviy asoslari va ozidan keyingi taiimotlarga ta’sirini ko‘plab faylasuflarda uchratamiz

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tadqiqot jarayonida ilmiy bilishning obyektivlik, Rene Dekartning asarlaridagi g‘oylar obyektivochib berildi. Tarixiylik, Rene Dekart yashagan davr tarixiy nuqatayi-nazaridantahliletildi. Mantiqiylik, , Rene Dekart falsafiy qarashlari mantiqiy izchillik jihatdan tadqiq qilindi. Tizimlilik, “Birinchi Falsafa” asari tizimli tarzda tahlil qilindi.

MUHOKAMA

Dekart falsafiy fikrlashiga ko‘ra dualist bo‘lgan. Uning fikricha butun olamning asosini nomoddiy va moddiy (ong va Materiya) substansiya tashkil etadi. Xar ikalasini ham oliy substansiya , ya’ni xudo yaratgan. Lekin inson aqli uni bilishga ojizdir. Xar ikala substansiyalarning esa o‘ziga xos xususiyatlari mavjud va shu xususiyatlarga ko‘ra bir birlaridan farq qiladi deya takidlagan: Ong insonga bevosita berilgan va ajralmas xususiyatdir, ko‘lamsiz, bo‘linmas qismlarga va shaklga ega emas. Materiya esa hissiyot va tasavvur qilish orqali bilvosita ochiladi, atribut—(ko‘lam uch o‘lcham bo‘yicha uzunlik, balandlik va kenglik) dean iborat. Qismlarga bo‘linuvchan, muayyan bir shaklga ega va o‘z ornida harakat qilgandagina mavjud.

Bilish masalasida esa dekart doim shubhani birinchi o‘ringa qo‘yadi. Avval shubha paydo bo‘ladi keyin esa qolgan jarayonlar. Shubha haqiqatga erishishdagi muhim va zaruriy bosqichdir deb hisoblagan.

U xudoning borligiga ishongan, haqiqatni imon orqali qabul qilish kerak, inson ruhi tana bilan birga yo‘q bo‘lib ketmaydi va xudo borligi uchun u mavjuddir, ammo kofirlarni hech qachon ishontrib bo‘lmaydi. Bu hayotda axloqiy fazilatdan ko‘ra illat uchun ko‘proq mukofotlar taqdim etiladi. Insonlar balki doim foyda bilan ish ko‘rishni afzal ko‘rishar, unday insonlar na xudodan qo‘rqish na boshqa insonlarni kutish bilan cheklanishadi;

“Birinchi falsafa” kitobida quyidagi fikrlarni ko‘rishimiz mumkin: Dekart ushbu hissiyotlarni hisobga olgan holda kengaytirilgan yoki bo‘shliqqa ega bo‘lgan materiyani, Ob’ektlarning o‘zlari tomonidan seziladigan fazilatlari, ya’ni ob’ektiv ravishda mavjud emasligini aniqladi. Bundan xulosalar shuni ma’lum qiladiki, dunyo materiyasi (= kosmik) cheksiz, bir hil bo‘linadi bo‘shliqlarga ega emas va cheksiz. Tabiatning barcha xilma-xilligini pasaytiradi. Hodisalar, materiya, o‘ziga xoslikda

Bo‘shliq bilan va uning harakatlari natijasida materiya paydo bo‘ladi va bunga birinchi Xudo turtki beradi deydi.

Usul muammosi. Dekart barcha bilimlar uchun so‘zsiz ishonchli dastlabki tezisni va shu tezisga tayanib, ilm-fanning teng darajada ishonchli binosini qurish usulini izlaydi. Dastlabki nuqtai nazardan u umumiy qabul qilingan bilimlarga shubha bilan qaraydi (chunki u bunday tezisni sxolastikada sinab ko‘rmaydi). Bu shubha faqat kashshoflikdir Inson hamma narsadan shubhalanishi mumkin, ammo shubhaning o‘zi baribir mavjuddir. Shubha - bu fikrlash harakatlaridan biridir. Men o‘ylaganimdek shubhalanaman. Agar shubhangiz bo‘lsa. Aslida bu faqat men o‘ylayotganimdek, faqat o‘zim mutafakkir bo‘lganim uchun. (Men izlar haqida o‘ylayman. Men shundayman) Bu pozitsiya bilimlarning talab qilinadigan ishonchli asosidir. Va endi men ko‘zlarimni yumaman, quloqlarimni yopaman, o‘zimni barcha hislarimdan chalg‘itaman va butun tanadagi narsalarning tasvirlarini fikrlashimdan butunlay chetlashtiraman yoki bunga erishish qiyin bo‘lganligi sababli ularni bo‘sh va yolg‘on deb bilaman, hech qanday ma’noga ega emasman. Men faqat o‘zim bilan gaplashib, o‘zimga chuqurroq nazar tashlab, asta-sekin o‘zimni yanada tushunarli va yaqin qilishga harakat qilaman. Men o‘ylaydigan narsaman, ya’ni shubhalanadigan, tasdiqlaydigan, inkor qiladigan, oz narsani tushunadigan, ko‘p narsani bilmaydigan, xohlaydigan, istamaydigan, shuningdek, his qilish va g‘oyalarni shakllantirishga qodir narsaman. Ammo, ilgari sezish imkoniyatiga ega bo‘lganim kabi, garchi men sezgan va tasavvur qiladigan hamma narsa hech narsa bo‘lmasligi mumkin bo‘lsa-da, men hissiyot (sensus) va tasavvur (tasavvur) deb ataydigan fikrlash usullari (modalari) qilaman, chunki ular - yolg‘iz o‘ylash usullari va boshqa hech narsa, men o‘zimning ichki xususiyatlarimni ishonchli ko‘rib chiqa olaman. Shunday qilib, men aniq bilgan narsalarimni hech bo‘lmaganda qisqacha bayon qildim yoki hech bo‘lmaganda shu paytgacha menga ma’lum bo‘lgan narsalarni payqadim. Endi men yaqindan ko‘rib chiqaman - ehtimol menda hali e’tibor berishga ulgurmagan yana bir narsa bor. Men aniq o‘ylaymanki, men o‘ylayotgan narsaman. Ammo bu narsa borligiga ishonch hosil qilish uchun hamma narsani bilaman degani emasmi? Darhaqiqat, ushbu birinchi xabardorlikda men tasdiqlayotgan narsalar haqida aniq va aniq tasavvurlardan boshqa narsa yo‘q; va bu men o‘ylagan narsaning haqiqatligiga ishonch hosil qilish uchun etarli emas, agar men aniq va ravshan qabul qiladigan ba’zi narsalar aslida yolg‘on ekanligini tushunib yetsam: aytilganlarga asoslanib, Umumiy qoida sifatida o‘rnatilishi mumkin: hamma narsa haqiqatdir, men juda aniq va aniq qabul qilaman. Biroq, bundan oldin men shubhali deb rad etgan narsani aniq va ishonchli qabul qildim. Bular nima edi? Mening hislarim sezadigan Yer, osmon, yulduzlar va boshqa hamma narsalar. Xo‘sh, men bu erda nimani aniq angladim? Va mening fikrimcha, bunday

narsalarning g‘oyalari yoki ular haqida fikrlar mavjud. Ammo hozir ham o‘zimdagi borliqni inkor qilmayman. bu farazlar, Biroq, yana bir narsa bor edi, men bahslashdim va ishonish odatidan kelib chiqib, uni aniq qabul qildim, garchi aslida men buni umuman sezmagan bo‘lsam ham: biroq, men tashqarida bo‘lgan narsalar, yuqorida aytib o‘tilgan g‘oyalar kelib chiqadigan narsalar mavjud edi. Ularga to‘liq o‘xshaydi shu jihatdan men xato qildim, yoki agar to‘g‘ri baholasam, bu mening idrok etish qobiliyatimdan kelib chiqmadi. Keyingisi nima? Men arifmetik yoki geometriya sohasidagi ba’zi oddiy takliflarni ko‘rib chiqayotganda - masalan, ikkita ortiqcha uchta beshtaga teng bo‘ladi va hokazo, bularning barchasi haqiqat ekanligini tasdiqlash uchun buni ko‘rganim, nisbatan bo‘lsa ham aniq emasmi? Axir, shundan keyin men faqatgina bu narsada shubha joizdir, degan fikr xayolimga kelgan: Xudo menga nima bo‘lishidan qat’i nazar, o‘zimni aldashimga tabiatni ato etsa ham, eng aniq bo‘lib tuyulgan narsalarda imkon beradi va har safar Xudoning eng yuqori qudrati to‘g‘risida dastlabki fikr yuragimga kelganida, u osongina tartibga solganini tan olishimdan o‘zimni tiyolmas edim, shunda ham men o‘ylaganimdek xatolarga yo‘l qo‘yishim mumkin edi. Men aqliy nigohim bilan aniq ko‘rinishda ko‘rmoqdaman. Aksincha, har doim aniq ravshanlik bilan idrok etaman deb o‘ylagan narsalarga murojaat qilsam, ularga shunchalik to‘liq ishonamanki, beixtiyor aytaman: kimdir meni aldayversin, u hech qachon mening konvertatsiyamga erisha olmaydi. hech narsaga, men o‘zimni bir narsa deb o‘ylay ekanman; U mening hech qachon bo‘lmaganligimni haqiqatga aylantira olmaydi, chunki mening mavjudligim allaqachon aniqlangan, shuningdek, menga ikkita ortiqcha uchtasi beshtadan ko‘p yoki kamroq qo‘shib qo‘yishini, shuningdek boshqa shunga o‘xshash narsalarni, unda men aniq bir qarama-qarshilikni ko‘rmoqdaman. Albatta, menda biron bir Xudo yolg‘onchi ekanligiga ishonish uchun hech qanday sabab yo‘q va men Xudo bor-yo‘qligini hali aniq bilmayman, shuning uchun shubha uchun asos faqat shu fikrga bog‘liq bo‘lib chiqadi zaif va, boshqacha aytganda, metafizik. Ammo uni ham yo‘q qilish uchun, imkoniyat paydo bo‘lgandan so‘ng, Xudo bor-yo‘qligini va agar u mavjud bo‘lsa, u yolg‘onchi bo‘lishi mumkinligini tekshirib ko‘rishim kerak: aslida, biz buni bilmasak, bu imkonsiz, menimcha shubhasiz boshqa hech narsa emas.

NATIJALAR

Dekart yozadi: «Har qanday uslubsiz biror haqiqatga erishishni orzu qilgandan ko‘ra, hech narsani orzu qilmagan ma’qul». U to‘g‘ri uslubsiz bilishga intiluvchi kishini ko‘rga o‘xshatadi, garchi u ko‘rish qobilyatiga ega bo‘lsa ham. Uning fikricha, insonda tug‘ma g‘oyalar mavjud bo‘ladi. Bu tug‘ma g‘oyalar hech qanday tajribaga aloqador emas. Masalan: mantiq va. matematikaning asosiy qonun-qoidalari insonda

tug‘ma bo‘ladi. Haqiqiy bilishning asosi va mezoni faqat soddalik, aniqlik va ravshanlikdir.

XULOSA

Bundan ko‘rinadiki, Dekart fikricha, u faqat intellektga, ya’ni bevosita mulohazaga xosdir. Inson tug‘ilganida o‘z mulohazasiga ega bo‘lib tug‘iladi, unda tug‘ma qobilyat mavjud bo‘ladi va qobilyatlarni faqatgina to‘g‘ri ishlata bilishi va amalda to‘g‘ri, maqsadli foydalana bilish zarurligiga ishora qiladi.

REFERENCES

1. F.A history of philosophy-Vol,$-N.Y., London, 2003,- P, 63
2. Дэкартю Рассуждение о методе. М., 1950. – Б. 272.
3. D.Po‘latova, G.M Ro‘zmatova. G‘arb falsafasi tarixi.—T.: “Fan va Texnalogiya”, 2018,516 83-84-betlar.
4. Pulatov, Sh., Madalimov, T., Mullajonov, I., Qodirov, M., & Valiyev, L. (2020). Some Characteristics of Modern Indian Philosophy. International Journal of Multidisciplinary Research and Publications, 2(11), 47-49.
5. Po’latov Sh.N. Abu Mansur Al – Moturidiyning diniy-falsafiy qarashlarida komil inson g‘oyasi.// “Jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashgan buyuk alloma”ilmiy-amaliy halqaro anjuman konferensiyasi materiallar to'plami. Qarshi. 2019. 130-137 bet.
6. Pulatov Sh.N.Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.